

Jocs Tradicionals

A Bétera, igual que a qualsevol poble del Camp de Túria, parlar de JUGAR, amb majúscules, era fer un recorregut pel poble, sense importar massa l'hora del dia, doncs, qualsevol lloc era bo per jugar. Places i placetes, carrerons, eres, parets, i tanmateix la pròpia carretera eren lloc idonis per poder començar qualsevol joc, doncs, xiquets i xiquetes eren els amos i senyors del carrer i sols aturaven el joc quan passava un carro tirat per una haca o qualsevol dona carregada amb la cassola portant el dinar a coure al forn.

Si parlem amb la gent major, eixa que diu que quan era jove no n'hi havia tanta presa com ara i que els dies i les nits es gaudién d'altra manera, de segur que trobarem, com jo he trobat, jocs, històries i fins i tot desgràcies que han ocorregut al voltant del joc i dels jugadors. Així que, posats a buscar, a Bétera hem trobat l'amic **José Codina**, a **Juan Fuentes** i a "**Bétera un poble per a tots**" escrit per **Amparo Domenech**, i entre tots me donen la informació de primera mà per poder començar a donar-li forma a l'article que ara està llegint i que, tal vegada pugua servir per a començar a recuperar els nostres jocs; jocs que formen part de la nostra cultura popular i que durant molt de temps, i amb el mateix mimetisme, han passat de generació en generació fins que en un moment i degut a la transformació social dels nostres pobles i l'aparició de noves tecnologies, tot plegat, han fet que, a pleret, anaren desapareixent.

Sense més preàmbul, i donant les gràcies a les persones que han fet possible aquest escrit el convida a seguir llegint i descobrir o recordar, segons l'edat de cadascú, els jocs de carrer de Bétera i de pas els d'altres pobles de la contornada.

A la cuc. Conillets a amagar.

El joc de la cuc era un joc d'amagar-se i de trobar les persones. Normalment es jugava cap a les afores del poble i de segur que ho feien cara la nit sobre tot a l'estiu, quan els dies de calor convidaven a eixir a la fresca a sopar i xiquets i xiquetes jugaven mentre es menjaven l'entrepà.

Per pagar, de segur que es feia un repiny, tal vegada el de trenta i l'ou, doncs ningú volia pagar. Quan ja teníem qui pagava, i mentre aquest contava fins el número pactat, la resta eixia corrents a amagar-se ben amagats. Quan qui pagava havia contat, eixia a cercar els companys amb la sana intenció de deixar de pagar el més ràpid possible, puis els qui més es divertien eren els qui anaven en colla i corrien a amagar-se i burlar una i altra vegada a qui pagava. Quan tocava algú deixava de pagar i de bell nou començava el joc. Així una i altra vegada fins que es cansaven o es feia massa tard i les mares eixien a cridar els menuts.

Un joc semblant a aquest era el de conillets a amagar. El qui pagava no contava fins el número acordat, cantava o recitava una cançó que a la nostra comarca deia així:

**"Conillets a amagar
que la llebre va a caçar,
de nit i de dia i quan toca l'avemaria:
conillets, ja esteu ben amagadets?"**

Per suposat que, quan ja eren veterans al joc, ningú li contestava per a no descobrir on estaven amagats.

Birler.

A Bétera, com a L'Eliana i la Pobla de Vallbona, es diu birler el conjunt de nou peces; tres menudes i sis més grans les quals s'anomenen palets i birles respectivament.

L'anomenat birler és un joc de llançament i punteria, el qual, normalment, es jugava a l'era o a qualsevol carrer de terra sempre que la terra estigues dura, ben agarrada i la zona de plantada lliure de pedres per poder plantar les birles sense cap alteró i que els palets, a l'impactar davant aquelles no feren forat.

A Bétera, com a la resta dels pobles de la comarca, de les sis birles que estaven plantades, el jugador, per guanyar l'acció i fer cares o bones, devia tombar-ne cinc i deixar-ne una dreta. Per aconseguir-ho podia fer un màxim de tres llançaments per cada tirada.

Si la partida era per passar una estona o, com a molt, qui perdia pagava la ronda de cacaus i tramussos i el vi, els jugadors es ficaven en fila i cadascú tirava fins que fallava i així anaven jugant fins que algú arribava a fer el nombre de bones o cares acordades, guanyant la partida i lliurant-se de pagar.

Però si la partida anava en serio i n'havien travesses, per poder jugar, necessitem que cadascú dels personatges estiga al seu lloc: el plantador, en alguns pobles conegut com el qui cobra ànimes o el baratero, era l'encarregat de plantar les birles, i en la majoria dels casos era l'amo del joc. El tirador era la persona que feia la jugada, tot intentant fer bona o cares, i que previament havia caçat les travesses que les persones que formaven el carrer havien llançat al terra. D'espectadors hi havien de dues classes; els que sols miraven i els que anaven a jugar-se els diners, els quals formaven la primera línia del carrer.

Quan tots hi eren al seu lloc, el plantador col·locava les birles al lloc, tres davant i tres darrere i separades totes elles, normalment, per l'amplaria del palet o motxo. Quan les birles eren al lloc, començava el ritual de caçar o cobrir les travesses que el públic havia llançat al terra, per part del tirador. Una vegada fet tot el recorregut i acceptades les apostes, el tirador realitzava els llançaments, fins un màxim de tres palets per jugada i si feia bones o cares guanyava els diners travessats i tornava a tirar, cas contrari, normalment deixava el torn a un altre tirador.

Entre les històries replegades a la comarca tenim una de desgraciada a Benissanó, on una persona del públic va morir al rebre un colp amb el motxo quan el jugador al fallar la tirada i tombar totes les birles en el primer llançament, llançà l'altre a l'aire, amb tan mala sort que després de colpejar contra una branca de la garrofera colpeja al cap de l'espectador.

Bufos. Frenidis.

Sobretot els xiquets anaven a l'estació del tren a replegar bitllets gastats, aquestos, junt a les cares de les capsetes de llumins i, de vegades mitges cartes de baralla formaven els feixos de bufos que amb l'elàstic ben comprimit per a no perdre'ls portaven a la butxaca. El bufos tant servien per a jugar com per a pagar però, en tot cas els xiquets els guanyaven o els perdien i sempre era motiu d'orgull portar un bon feix de bufos.

Si feien un rogle i es pactava els bufos que cada jugador devia posar al mig per a començar el joc, es de segur que cadascú estava escalfant la mà i el ferro per intentant guanyar el màxim de bufos.

El ferro, quadrat i amb els seus adornaments, l'havia fet el ferrer, el qual, si li ho demanaves, te preparava un cantó viu o recte, i un altre mort o rodó per fer millor les pegades des de fora o des de dins el rogle.

Marcada la ratlla de llançament cada jugador llançava des de darrere el rogle a aquella per veure quim torn tenia cadascú. Qui més prop es quedava de la ratlla, sense passar-se'n era el primer i així seguien la resta. Si al llançar treies un bufo de dins tornaves a tirar des d'on s'havia quedat el ferro, així fins que fallaves i passava el torn al següent. Així seguien tirant fins que no quedaven bufos al rogle i tornaven a pactar quants calia posar-ne al rogle per començar la següent partida.

També solien posar al mig xapes de refrescs i si els qui jugaven eren xavals més majors que ja tenien alguna perreta a la butxaca, no era massa estrany que al mig el rogle es deixaren caure les perretes i la partida estigués més renyida.

Cércol o roda.

Córrer els carrers portant el cercol amb la guia era més que un joc, era demostrar qui era més ràpid i tenia més habilitat per portar el cercol pels llocs més atrevits sense perdre el control ni donar-se cap colp contra cantons, carros o vianants.

El cercol es podia aconseguir de les botes de les sardines o dels poals de ferro trencats, encara que de vegades els mateixos xiquets es feien el seu amb un fil ferro gros soldat pel ferrer. Fora com fora les curses de cercol per la carretera o pels camins eren d'allò més apreciat pels xiquets per demostrar qui era el més valent.

Cintes cinematogràfiques.

Les cintes cinematogràfiques, millor dit, els fotogrames d'eixes cintes prèviament tallats, eren moneda de canvi per a certs jocs, sobretot al frendis, o simplement per canviar-se'ls entre els amics per veure qui en tenia més i amb més variació d'artistes. Les que més valor tenien eren les de Tomycs.

Claus de Deu, les.

**Les claus de Deu,
Sant Pere i Sant Joan,
Sant Pere que anava
darrere del triqui triqui tras,
tris tras.**

La cançó servia per anar passant-se les pedretes al ritme, tot per veure qui es quedava sense pedreta al moment d'acabar-se la cançó.

Normalment eren els menuts, acompanyants d'algun major qui jugaven sense més intenció que passar una estona agradable.

Corda.

Els dies de Pasqua eren els més idonis per jugar a la corda i de segur que totes les colles d'amics i amigues, pasqüeros, la portaven i amb ella jugaven a més de quatre jocs:

- botar per dalt, ja fora a una sense perdre, a dos i a tocar, a la mitja lluna, al pilot, amb cançó i fer les accions.

- botar a la barqueta, corda sols per baix, a una dos i l'espenta, cantar la reia de los mares.

- nugar la corda i jugar al gos mossegó.

- fer dos grups i tirar de la corda.

- rodar la corda per baix amb la intenció de tallar cames i el qui la xafava passava a pagar.

Cucanyes.

Les cucanyes eren accions jugades que a qualsevol poble de la comarca tenien lloc a les festes majors.

Per poder gaudir, tant de lo bo com de lo roí, d'allò que pogués caure dels perols i les cassoles que eren nugades a la corda hom devia atrevir-se a colpejar-los amb el pal o garrot, actuant amb el ulls tapats i sempre escoltant els crits d'ànim i també de burla sana de les persones que feien el rogle tot esperant el moment del colp final al recipient i que d'aquest caigués qualsevol cosa

(caramels, aigua, farina, ous, sucre,...) i si la pluja era bona es llançaven al mig per tal d'agarrar els objectes i deixar sense res qui havia produït la seua caiguda.

Quasi sempre eren els menuts qui s'atreuien a trencar el test, però, de vegades n'hi havia de cucanyes per a majors i les coses que podien caure eren més fortes i desgavellades.

Curses de sacs.

Les cames dins el sac i les mans agafant-lo per la boca era suficient per saltar i intentar arribar el primer a la ratlla procurant no caure. El joc no tenia més misteri i de vegades els xiquets i les xiquetes fent l'esforç per arribar els primers pareixia que volien exir-se'n del sac i acabaven a terra amb el perill de ser xafats pels qui venien darrere.

Escampilla.

Si algú joc és significatiu a Bétera, aqueix ens han dit que ha sigut l'escampilla, també conegut com pic picola.

Per poder jugar necessitem dos elements: un palet menut, d'uns quinze centímetres de llarg i al que als extrems hem tret punta per tal d'alçar-lo a l'aire quan siga colpejat, i una pala la qual es fa treballant una fusta d'uns quatre o cinc dits d'ampla i uns dos o tres pams de llarga a la que li fem un mànec a una de les puntes per poder-la agafar amb més comoditat.

Amb els útils de joc enlestits cal cercar un bon lloc per poder jugar, normalment, cap a les afores del poble cara qualsevol camí o en un carrer ample i llarg. El jugador deixava l'escampilla al terra i col.locant-se en posició de colpejar donava un colp a l'escampilla (pic) per tornar-la a colpejar estant a l'aire (repic) i intentar enviar-la el més lluny possible. On aquesta caia es feia la marca del jugador, normalment el número d'ordre, i així seguien tirant tots.

La forma més habitual de jugar a Bétera era picar per ordre una sola vegada i qui més lluny feia anar l'escampilla guanyava la mà; la partida la guanyava qui més prompte sumava les mans que s'havien acordat.

A Benissanó, la manera més habitual de jugar era la d'arribar. Els jugadors marcaven el pacte i calia arribar al lloc marcat, sense passar-se'n, amb el mínim de colps.

Estampetes. La pareteta.

Per jugar valien el bufos que ja hem comentat abans. Els jugadors per ordre i des d'una altura pactada de la paret anaven deixant caure l'estampetes al terra, si una tocava una altra aquesta era guanyada pel jugador que havia llançat i tornava a tirar. Quan no en tocava cap deixava el torn al següent i així anaven jugant fins que no quedaven estampetes en joc. Quan una estampeta era guanyada el seu propietari era eliminat i no podia jugar fins que no comence la següent partida. En la següent partida l'últim en tirar, normalment, era qui havia guanyat la partida anterior, així tenia més possibilitats de guanyar estampetes.

Fanals de meló d'Alger.

Allà el mes d'agost i quan els melons d'Alger ja hi eren a casa, sempre n'hi havia algú que per les seues característiques era bo per convertir-se en un fanal de llum. Els encarregats de la tasca solien ser els pares i els qui gaudien de l'obra els menuts de la casa; xiquets i xiquetes que per la nit i quan la gent estava sopant al carrer eixien a fer el cercavila particular, la majoria de les vegades acompanyats per cançons com la que jo mateix cantava quan era xiquet a Benissanó i que deia així:

“El sereno i la serena se’n anaren a pescar i pescaren una anguila a la vora de la mar, sereno, la una i mitja, garrofers i herba, pa qui, pa qui, pa qui, pal meu rocí, li agraden sí. El sereno tiene un perro que le llaman capitán y a la una de la noche se ha comido todo el pan”.

Noteu que la cançó era en bilingüe i que eixa ha sigut, tant en la nostra comarca com en altres contrades del nostre país, una constant en jocs i cançons degut a la influència castellana que hem tingut al llarg de molts anys.

Gallineta cega.

Jugar a la gallineta cega era d'allò més recorregut quan els xiquets i xiquetes volien començar a tindre contacte d'una manera innocent i sense alçar massa el recel dels altres.

Tots agafats de la mà formant un rogle, un mocador i el silenci per tal que no sabera a qui havia agarrat eren els elements del joc.

El primer que calia era, com en molts jocs, fer un repiny per veure qui pagava; a continuació a aquest calia ficar-li el mocador als ulls i després de comprovar que no hi veia donar-li dos o tres voltes per desorientar-lo i esperar que agafara qualsevol del grup i endevinara qui era.

En alguns pobles una vegada nugat el mocador li preguntaven a qui pagava:

- que se t'ha perdut?
- una agulla i un canut -contestava-
- dóna tres voltes i les trobaràs.

A continuació li donaven les tres voltes concertades i podia començar a acaçar algú per deixar de pagar. De vegades la gent obria el rogle i qui pagava se'n eixia fora.

Gat i la rata.

El joc del gat i la rata, igual que el de la gallineta cega és un joc de rogle, però en aquest ens calen dues persones per poder jugar; un que fa de gat i persegueix, i l'altre que fa de rata i intenta no ser agafat per aquell.

Quan ja tenim les persones triades i el rogle està tancat, el gat que està al mig pregunta, normalment en castellà; - quien ha hecho esta cruz ?; el rogle li contestava - el niño Jesús; i ell preguntava - por donde ha salido; i li contestaven - por donde ha podido; i tot seguit començava la persecució, tot intentat eixir o entrar entre els braços entrelaçats del rogle, i agafar a la rata. Mentrestant el rogle li canta:

“El gat busca la rata la rata busca al gos pareix un gos que lladra que fa uic, uac”

Ídem.

Al joc d'ídem la paraula clau és “Ídem” que significa igual. Igual que el primer; es a dir: cal fer allò que indica el primer i si no es fa pagues.

Per començar a jugar tenim una persona ajupida a l'altura de la ratlla i qui és primer anuncia: bot; el segon i tots els altres diuen ídem i boten per dalt qui paga fent suport amb les mans sobre l'esquena d'aquest. Quan ja ho han fet tots, qui paga deu separar-se un pas de la ratlla i el primer torna anunciar bot, i la resta quan va a saltar diu ídem, així fins que la distancia des de la ratlla a qui paga es llarga i comencen a entrar en joc les fórmules camallà, pas, pas i camallà, dos passos, dos passos i camallà i així fins que qualsevol paga i el primer li demana començar a continuar; segons el que diga caldrà continuar des d'on estava pagant l'anterior o caldrà començar des de la ratlla inicial.

La fórmula camallà equivalia a arribar a l'altura del qui paga amb un peu al terra i passar-li

l'altre per damunt l'esquena.

Corretgeta. Amaga culs.

Un altre joc típic del dies de Pasqua i que servia per a fer i desfer parelles.

Qui manava tenia la corretja o un mocador amb un nuc a la punta i corria, per fora el rogle format per les parelles, darrere d'un altre que no tenia parella. La intenció era acaçar-lo i pegar-li al cul amb la corretja. Qui fugia, per a no rebre corretjades devia col.locar-se davant d'una parella i qui estava darrere eixia fugint per no rebre ell els colps de corretja. El qui portava la corretja quan volia podia passar-la a qualsevol dels que estaven darrere, per poder fer el canvi, aquestos devien tindre les mans darrere, així podia enganyar a qui fugia teot fent-li creure que encara portava la corretja.

De vegades podia escoltar-se: - t'ha fet aire; tot referint-se al colp rebut per una persona.

Màscares.

Per Carnestoltes els majors de Bétera recorden que algú es disfressava de Miguel del perols i que eixia al carrer a espantar els xiquets.

La festa era molt popular i cadascú es feia la seua màscara i tots plegats anaven pels carrers divertint-se dies abans d'entrar en la Quaresma.

Passa la cadira.

Si tenim set jugadors cal posar sis cadires i mentre qui mana no dona l'ordre els jugadors deuen donar voltes i quan es rep l'ordre pactada tots intenten seure a la cadira, aquella persona que es queda sense cadira es eliminat, així continua el joc fins que una persona guanya. Tornen a col.locar les cadires i de nou comença el joc.

Perols. Cantaret.

Al poble, si no recorden mal, contem que diumenge abans de Quaresma era molt típic eixir al carrer les colles d'amics i amigues a fer el ritual dels perols o canterets.

En la imatge podem vore a Mercedes Camps, jugant als Perols, per l'any 1.950, en la Placeta del Sol.

L'acte, més que joc, consistia en passar-se un perol o canter vell ple d'aigua procurant que no caiguera a terra.

Ratilleta. Cares.

Si a Bétera hi havia un joc on hom podia guanyar varies monedes d'una tirada aquest era el de la ratilleta.

Aquesta joc tenia dos parts: en la primera calia tirar des de la ratlla de llançament a la ratlla d'arrimar i qui més prop quedava tenia la primera oportunitat de llançar totes les monedes a l'aire i amb la cara cap a baix per provar sort i que el màxim d'aquestes al caure a terra quedarem amb la cara cap a dalt. Cadascuna de les que així quedaven se les guardava a la butxaca i tot seguit era el segon qui provava sort, i així anaven fent la roda fins que no quedaven monedes per poder guanyar, moment en el que calia començar, de nou, tirant a la ratlla d'arrimar per intentar ser el primer premi i així tindre més oportunitats a l'hora de llançar les monedes a l'aire.

Roda Sant Miquel.

**“ Roda roda Sant Miquel,
tots els àngels van al cel,
carregats amb un bagul,
que es gire, que es gire...”**

Diuen el nom d'una persona i aquesta es gira mirant cap a fora del rogle. Tornen a cantar la cançó i en acabar una altra es deurà girar, així continuen fins que totes miren cap a fora.

Safanòria bullida.

El joc de safanòria bullida no el tenen molt clar però anem a presentar-ne un que es jugava a la comarca i tal vegada s'acoste al que es jugava al poble.

Per començar el joc calia fer dues files pel mig de les quals passa qui paga al temps que fa saber la fórmula triada a la qual deuran de respondre.

- **Una safa i una noria**, deia qui anava a entrar dins el carrer que formaven la resta de jugadors, i afegia **-safanòria o s'han cagat en l'escaleta**, i passava tot corrents entre les dues files i les persones que les formaven podien pegar-li a l'esquena.

També podia dir **Sant Vicent** i els que formaven les files no podien pegar, si algú s'equivocava passava a pagar darrere del primer. Si anunciava **avioneta russa** estenia els braços i tots els que eren tocats passaven a pagar. Si el primer tenia mania algú podia **dir tot per a ...**

Així continuava el joc fins que es cansaven o en quedaven pocs a la fila i tornaven a començar pagant una altra persona.

Tella. Sambori.

Per començar calia dibuixar el sambori a la vorera, posar-se d'acord en l'ordre i pactar la manera de portar la tella per dins la figura de joc.

Una vegada llançada la tella a la casella número u, cal fer el recorregut com ha sigut pactat: espentant la tella, a peu coix, fins l'últim quadre i tornar a fer el recorregut fins traure-la fora; la tella es queda al quadre que toca i es fa el recorregut a peu coix fins l'últim quadre i al tornar cal replegar-la amb la mà i eixir forar. D'una o altra manera cada persona deurà salvar totes les caselles i la primera que ho aconsegueix guanya la partida.

Tres en ratlla.

El joc de tres en ratlla, com el seu nom indica, consisteix a posar les tres pedretes en la mateixa ratlla per guanyar la partida.

Després de fer el quadrat i traçar dos rectes que uneixen els quatre costats pel punt central, es tracen les dues diagonals tot unint els quatre vèrtex.

Qui comença posa la seua pedreta al mig i cadascú va movent les seues fins que aconsegueix posar les tres en ratlla.

Trico, trico, tras.

**“ Trico, trico, tras,
sedasset, ull de bou o furgonet
què és?”**

- sedasset: mà plana fent cercles damunt l'esquena.
- ull de bou: índex i polze fent un cercle i tocant l'esquena.
- furgonet: dit índex punxant damunt l'esquena.

Esta recitació estava destinada al menut o la menuda de la casa i al temps que es deien els noms es feia la figura a l'esquena de la persona per acabar deixant-ne una fixa i esperar que l'endevinara. A continuació se li feia festa al xiquet o la xiqueta mostrant-li afecte.

Trompa.

La trompa és una joguina de forma cònica amb un clau que facilita que rode. Per fer-la ballar calia un cordell el qual s'enrotllava al seu voltant per tal de llançar-la cap al terra tot donant-li un colp de munyica per imprimir-li la màxima velocitat.

Amb la trompa i un rogle els xiquets i alguna xiqueta jugaven a traure bufos utilitzant bitllets de tren o a traure gometes de llimonà.

Per tindre més oportunitats agafaven la trompa a la mà i la llançaven contra els elements en joc per traure'ls del rogle.

Cartes. El burro. El set i mig.

A les cases i als bars era molt corrent jugar a cartes i entre els jocs que més adeptes tenien estaven el del burro i el del set i mig els quals feien passar a la gent hores i hores en bona harmonia.

Àngel Gómez i Navarro